

BIBLE, APOKRYFY, PSEUDEPIGRAFY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Co si představíte pod označením *bible*? Tlustou knihu? Slovo *bible* přeneseně znamená *tlustou, objemnou knihu*: „Takovou bibli jen tak nepřečtu...“ Nebo si představíte konkrétní knihu nadepsanou *Bible*. Co je jejím obsahem? A představuje bible u všech křesťanských společenství totéž? A pokud ne, tak proč? Má to historické důvody?

Vysvětlení si podáme níže. Po dlouhá staletí byla bible v životě evropské společnosti neustále přítomná, prostupovala recepční oblast viděného i slyšeného; byla opisována, studována, adaptována, zněla jako živé slovo; poskytovala náměty slovesným, výtvarným i hudebním dílům; do značné míry představovala i klíč ke světu okolo: k jeho dějinám, morálním nárokům, budoucím dějům, mystériu. Historicky vzato, bible propojuje Západ s Východem, a do jisté míry také křesťany s židy. Bude užitečné seznámit se s ní podrobněji – nejen s tím, co obsahuje, ale také s tím, co vypadá jako biblický text, avšak součástí bible není. Bez ohledu na to, zda se hlásíme či nehlásíme ke křesťanství, ovlivňují biblické i mimobiblické texty naše představy např. o podobě vánoc.

CÍLE KAPITOLY

pojedenat z historické perspektivy o biblických kanonických a nekanonických (apokryfních) textech, uvědomit si jejich významu pro kulturní dějiny

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

bible, kanonické a deuterokanonické biblické knihy, Starý zákon, Nový zákon, apokryfy, pseudepigrafy, biblistika, Septuaginta, Tanak, agrafa

Dějiny bible

Bible je základní knihou křesťanů. Křesťanství ve svých počátcích nebylo knižním náboženstvím. Brzy se však stalo náboženstvím knihy, resp. knih. Řecké slovo *biblion* znamená *knihy*.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Bibli/bibli můžeme psát s počátečním velkým či malým písmenem – v prvním případě jako výraz náboženské úcty.

Vědecké zkoumání bible má na starosti vědecká disciplína nazvaná **biblistika**. Opírá se o znalost řady starobylých jazyků, archeologii i literární vědu a snaží se zjistit původní podobu a smysl biblických textů a stopovat cestu jejich putování časem.

Bible je jednak posvátným textem užívaným dodnes při **bohoslužbě** (liturgii), jednak je textem, který byl po dlouhou dobu – pro lidi našeho kulturního prostoru přinejmenším do 18. století – textem **autoritativním**: knihou knih. S touto autoritativností se pak pojil zájem o text bible i pozornost věnovaná jejímu výkladu (interpretaci, porozumění).

Málokdo z nás si však uvědomuje, že bible není jednotlivý souvislý text, ale naopak mnoho jedinečných textů a pasáží, které vznikly v rozdílných časech i kulturách a vstřebaly do sebe různorodé prostředí.

ŽIDÉ A KŘESŤANÉ

Bible znamená v **křesťanském** prostředí něco jiného než v prostředí **židovském**: Pro židy je biblí to, co křesťané označují jako Starý zákon (označení *Starý zákon* je poprvé doloženo u jednoho křesťanského spisovatele okolo r. 200), kdežto pro křesťany je bible soubor Starého zákona a Nového zákona, případně v některých křesťanských společenstvích tvoří bibli Starý zákon, Nový zákon a ještě další texty.

O jaké texty jde a kde se vzaly? Židovská komunita se ve 4. a 5. stol. př. n. l. rozdělila na **dvě náboženské komunity** a každá si pořídila **vlastní** bohoslužebné texty (knihy). Ta část, která žila v **dnešním Izraeli**, používala **hebrejský text** Starého zákona. Ta část, která žila **mimo dnešní Izrael**, v tzv. diaspoře (z řečtiny = v rozptýlení), už dobře nerozuměla hebrejskému jazyku a přeložila si hebrejský Starý zákon do **řečtiny** – tento překlad se nazývá **Septuaginta** (z řečtiny = sedmdesát) a obsahuje větší množství biblických knih než onen text hebrejský (biblické knihy jsou zde mnohdy také jinak uspořádané).

Septuaginta (= řec. sedmdesát) označuje řecký překlad Starého zákona, ke kterému došlo zhruba ve 3.–2. stol. př. n. l.

Výraz Starý zákon není příliš šťastný; vznikl v dobách, kdy si křesťanská komunita nedokázala se Starým zákonem moc poradit, nevěděla, jak ho využít, vnímala ho jako text, který patří do staré doby a obsahuje vlastně sdělení, které je předstupněm nového sdělení: Nového zákona. Navíc i slovo „zákon“ působí spíše negativně, znamená, že je něco zakázáno konat.

V odborných kruzích je proto sousloví Starý zákon nahrazováno výrazem **Tanak** (Tanakh, Tanach), který nemá žádné negativní, nebo pozitivní konotace, je to technický výraz, zkratkové slovo, akronym, který vznikl z počátečních písmen názvů tří částí hebrejského Starého zákona): **Tóra** (= Pět knih Mojžíšových), **Neviim** (= Proroci), **Ketuvim** (= Spisy). Po doplnění samohláskami vznikl ze tří písmen výraz: Tanak. Ovšem přídatné jméno „starozákonní“ se bude jistě užívat i nadále, protože ho žádné jiné zřejmě nenahradí.

S výjimkou několika málo kapitol *Knihy Daniel* a *Knihy Ezdra* (*Ezdráš*), které jsou psány aramejsky, je jazykem **Starého zákona** hebrejščina. Hebrejščina i aramejščina jsou největšími zástupci rodiny semitských jazyků (ty jsou pojmenovány podle Sema, údajného praotce Semitů, o němž – jakožto jednom z synů Noemových – najdeme podrobnější zmínku v První knize Mojžíšově v kapitolách 9–11).

Nový zákon je psán řecky, a to specifickou podobou řečtiny zvanou koiné – šlo o běžně mluvenou podobu řečtiny poklasické či helénistické éry (čili nikoli o řečtinu, kterou jsou psány nejstarší řecké tragédie či komedie, který jsme se věnovali pozornost výše...). Řečtina **Nového zákona** byla jazykem středně vzdělaných osob i jazykem širokých vrstev obyvatelstva východního Středomoří. Autoři novozákonních spisů volili – úhrnně viděno – takovou podobu jazyka, jaká byla srozumitelná co nejširšímu okruhu prostých, ale poučených čtenářů či posluchačů. Na tehdejší vzdělané literární kruhy však jazyk novozákonních spisů působil jako to nejnižší lidové spisování. Na druhé straně, při detailním náhledu můžeme postřehnout, že jazyk novozákonních knih není homogenní; pisatelé byli různí autoři a ti měli i různý sloh. Jazyk **Nového zákona** je proto v jednotlivých knihách rozrůzněný, pokud jde například o stylistické prostředky či celkovou kultivovanost výrazu. Tyto jazykové rozdíly nedokážou české překlady adekvátně postihnout. Např. *Markovo evangelium* je psáno vcelku nekultivovaným jazykem, který známe i z dobové korespondence. Nejblíže by mu dnes byla nespisovná podoba češtiny, tzv. obecná čeština. Taková jazyková podoba evangelního textu by však na dnešního českého čtenáře působila skandálním dojmem a výsledný efekt by byl bezděčně komický.

HISTORICKÝ VÝVOJ KŘEŠŤANSKÉ CÍRKVE

Ani křesťanské prostředí ovšem nenahlíží na bibli shodně. Křesťanské hnutí bylo od samého počátku diferencované – už v informacích čtyř evangelií, která nás zpravují o Ježíšově životě a působení, najdeme rozpory. První staletí vzniku a existence křesťanství, tedy první staletí našeho letopočtu, jsou pro dějiny církve obdobím varu, krystalizace idejí a duchovního hledání. To by samo o sobě nevadilo, ovšem časem začaly uvnitř křesťanského společenství výraznější rozpory, které vedly až k rozdělení církve. Příčin bylo několik, svoji roli sehrály i mocenské a politické zájmy.

To mělo a má důsledky i pro chápání Bible, a je proto třeba si historický vývoj křesťanské církve nejprve stručně rekapitulovat. Leccos z pozdějších výkladů se nám ujasní a zpřehlední.

Křesťanská církev měla dvě mocenská centra: metropole **Řím** a **Konstantinopol** (šlo o centra dvou říší spojených s počátky křesťanství – Řím byl hlavním městem Říše západorímské a Konstantinopol Východorímské /Byzantské/ říše). Západní a východní křesťanství se postupně navzájem odcizovalo, což bylo umocněno jak **rozdílným jazykem**, a tudíž i zřetelnou jazykovou bariérou mezi **latinou** (Západ) a **řečtinou** (Východ, tj. Byzanc), tak i **kulturními odlišnostmi**. Rivalita mezi oběma centry křesťanství narůstala.

V roce **1054** pak došlo k velkému **schizmatu** (= rozštěpení) mezi **západní** a **východní** církví. Konstantinopolský patriarcha (hlava východní církve) exkomunikoval (= vyloučil z církve) římského biskupa (hlavu západní církve) a ten na to odpověděl stejným krokem. Další důležitý zvrat, tentokrát ve vývoji západní, římské církve, přinesla počáteční desetiletí **16. století**. Těm předcházelo pět staletí vrcholného a pozdního středověku, kdy církev dosáhla nejvyšších stupňů moci, ale současně vykazovala nejvyšší známky korupčnosti a vzdálení se ideám osobnosti, od níž odvozovala svoji existenci: Ježíše Krista. Uvnitř západní církve proto vznikla řada alternativních hnutí, která usilovala o **reformu** církve, její obnovu v původní, nezkažené podobě. Klíčové bylo vystoupení **Jana Husa** na počátku **15. století** (upáleného v roce 1415), a především o sto let později na počátku 16. století **Martina Luthera**, který nepřímo zapříčinil vznik církevního společenství nezávislého na Římu, tedy na papeži jakožto hlavě západní církve.

K ZAPAMATOVÁNÍ

V dějinném vývoji křesťanské církve se tedy vytvořily tři hlavní proudy křesťanství:

- východní** (pravoslavný, ortodoxní),
- protestantský** (evangelický, reformační, luterský),
- katolický** (pod centrálním vedením římského biskupa – papeže).

BIBLICKÝ KÁNON

Mezi křesťanskými církvemi existují rozdíly v pojetí biblického kánonu (tj. toho, které knihy tvoří bibli). Se slovem kánon jsme se už setkali na úvodní přednášce.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Co znamená *kánon*?

V kontextu dějin bible má slovo *kánon* specifický význam: Kánon je závazný soubor knih (textů), které tvoří bibli. Idea kánonu vznikla tehdy, když se v církvi ukázala potřeba vytvořit soubor bohoslužebných textů (tj. veřejně předčítaných v křesťanské komunitě), který by tvořil druhou část dosud užívané židovské bible (Starého zákona) a byl soustředěn na příběh Ježíše: osu tvořilo několik evangelií a listy apoštola Pavla. Předpokládalo to, že byl k dispozici dostatečný písemný materiál, který bylo možné kanonizovat. Idea kánonu se zformovala před polovinou 2. století a v dalších dvou staletích se o něm hojně diskutovalo. Kanonizace určitých textů měla křesťanskou tradici ochránit před svévolným rozvíjením. Nešlo jen o zachycení tradice, ale také o jasné určení toho, k čemu se tradice vztahuje. (S utvářením kánonu je spjat vznik dalších textů, metatextů, které tyto kanonické texty interpretují, vykládají (kázání, meditace, komentáře apod.)

PRO ZÁJEMCE

Órigenés, významný raně křesťanský učenec a teolog, rozlišoval ve 3. století křesťanské texty na tři kategorie:

- texty jednomyslně přijímané (čtyři evangelia, 14 Pavlových listů, 1. epištola Janova a 1. epištola Petrova
 - sporné spisy, někde přijímané, jinde odmítané nebo neužívané (např. v dnešním Novém zákoně zbytek obecných epištol: epištola sv. Jakuba, epištoly sv. Jana aj.)
 - nepravé a neužívané texty, jako Skutky Pavlovy, Hermův Pastýř aj.
-

V posledních zhruba 100 letech došlo k řadě senzačních objevů starých biblických rukopisů a fragmentů, které však neobsahují nic, co by převracelo vzhůru nohama znění

bible v té podobě, jak ji dnes známe a jak se tradovala už od 2. století po Kr. Nejstarší **úryvek** ze **Starého zákona** pochází ze 7. stol. př. Kr. a dochoval se na malých stříbrných ruličkách, kdežto nejstarší **úplný** rukopis **Starého zákona**, také hebrejsky psaný, pochází až z období středověku (ze začátku 11. století). Fragmenty starozákonních textů jsou tedy podstatně starší – velkým objevem byly tzv. svitky od Mrtvého moře, stovky ruliček z papyru a fragmenty někdejších svitků, nalezené v Qumránu, u severozápadního břehu Mrtvého moře. Nejznámější z nich je přes 7 metrů dlouhý svitek, který obsahuje celou knihu Izajáš, a pochází asi z r. 175 př. Kr.; nejstarší text, část z Druhé knihy Mojžíšovi, pochází zhruba z roku 250 př. Kr. Nalezené svitky dokládají, že biblický text byl po staletí opisován židovskými písaři neuvěřitelně pečlivě a přesně. **Nový zákon** je dochován nejlépe ze všech antických písemných památek! Jeho řecký text známe z přibližně 5750 rukopisů (včetně zlomků)! I ty dokládají, že novozákonní text se dochoval v překvapivě jednotné podobě. Nejstarší je *Codex Sinaiticus* napsaný kolem r. 350 po Kr. a nalezený v polovině 19. století v jednom ze starých křesťanských klášterů na poloostrově Sinaj (ležícím mezi Středozemním mořem a Rudým mořem, resp. Egyptem a Izraelem, Sinaj dnes patří Egyptu). Vedle toho nejstarší dochované zlomky některých novozákonních knih pocházejí z doby krátce po vzniku děl samotných, např. papyrový fragment Janova evangelia z období 100–120 po Kr., kdežto úplné znění tohoto evangelia máme dochováno v malém rukopise takřka kapesního formátu z 2. poloviny 2. století po Kr. Nejstarší řecké znění téměř celé bible (Starého a větší části Nového zákona) se dochovalo v rukopise z r. 325 po Kr. To znamená, že textový materiál, který se dnes používá pro překlad Nového zákona je velmi starý a blízký původní podobě prvotního textu.

KATOLICKÁ CÍRKEV, PROTESTANTSKÁ CÍRKEV A BIBLICKÝ KÁNON

Nejprve se musíme vrátit ve výkladu o něco nazpět: k Septuagintě, tj. řeckému překladu hebrejského Starého zákona (3.–2. stol. př. n. l.). Texty (knihy), které má tento řecký překlad **navíc** oproti tomu hebrejskému, jsou v **protestantském** (evangelickém) prostředí nazývány **apokryfy**, kdežto v **katolickém** prostředí se pro ně užívá výraz **deuterokanonické spisy**. Jde tedy o jedny a tytéž texty (knihy), ovšem v jednom náboženském prostředí se nazývají apokryfy, protože se předpokládá, že obsahují něco skrytého, co je třeba hledat (protestanté čili evangelíci), kdežto v druhém prostředí (katolickém) jsou chápány jako deuterokanonické (= druhého kánonu, protože prošly na Tridentuském koncilu v r. 1546 procesem kanonizace, jsou tedy rovnocenné s ostatními texty Starého a Nového zákona). (Pravoslavná církev pojímá biblický kánon podobně jako katolická, nebo má kánon biblických textů ještě širší.)

Dnes tedy máte k dispozici českou bibli s deuterokanonickými texty (bible z katolického prostředí, případně Ekumenický překlad, na jehož textu se shodli jak katolíci, tak evangelíci, nebo nový český překlad označovaný Bible21), nebo máte českou bibli bez těchto textů (např. Bible kralická a jiné evangelické překlady). Evangelická vydání bible, která se drží hebrejské bible, obvykle neobsahují následující knihy, nazývané katolickou církví jako deuterokanonické: Tobiáš, Judit, První a Druhá kniha Makabejská, Baruch, Kniha Moudrosti, Sirachovec, část knihy Ester, část knihy Daniel.

Apokryfy a pseudepigrafy

Oba pojmy z názvu kapitoly mají odlišnou etymologii (původ). S pojmem *apokryf* jsme už *apokryf* setkali výše – tam úzce souvisel s konkrétním pojetím biblického kánonu u toho kterého křesťanského společenství. Zde se představíme jeho význam širší. Řecké slovo *apokryfos* znamená *skrytý, utajovaný*. Původně mělo kladný význam. Některé náboženské skupiny tak v prvních staletích existence církve (tedy v prvních staletích našeho letopočtu) označovaly důležité, cenné spisy, které obsahovaly tajné nauky, a měly proto zůstat *utajeny* před nepovolanými a nezasvěcenými. Vzdělaní křesťanští autoři, kteří podstatně formovali učení církve, však chtěli hlásat *evangelium* (= doslova: *radostnou zvěst*) všem lidem a jakékoli utajování nauky odmítali. Začali proto užívat výraz *apokryfa* (= *tajné [spisy]*) v negativním smyslu, který splýval s významem „falešný“ pro označení textů nepravých, nedůvěryhodných.

První staletí existence křesťanství totiž byla obdobím dramatického duchovního hledání, ideových dohadů a sporů. Spisy autorů těšících se v prostředí židů a křesťanů autoritě hrály v takové atmosféře ústřední roli. A tak se setkáme s tím, že různé tehdy kolující spisy jsou připisovány slavným autorům (např. apoštolům), aby tím byla posílána jejich autoritativnost. U apokryfních textů je to velmi časté: tak máme *Tomášovo evangelium*, *Tomášovo vyprávění o Ježíšově dětství*, *Jakubovo evangelium*, *Zjevení Petrovo* (či *Apokalypsu sv. Petra*) aj. Křesťanské apokryfní písemnictví obsahuje apokryfní evangelia, apokryfní skutky apoštolské, apokryfní listy i apokryfní apokalypsy, ale také soubory výroků, které údajně pronesl Ježíš (tzv. *agrafa*).

Pseudepigrafy jsou spisy, které souvisejí podobně jako apokryfy s biblickými postavami nebo biblickou látkou, ale netvoří součást bible ani u židů, ani protestantů, ani katolíků a pravoslavných – čili jde o mimobiblické spisy ve smyslu biblického kánonu, do něž nepatří. Řecké slovo *pseudepigraf* se skládá ze dvou slov: *pseudés* = nepravý, falešný a *epigrafé* = nápis, název – pseudepigrafy jsou tedy díla napsaná pod jménem jiné, zpravidla významné a okruhu čtenářů, jimiž byly určeny, známé, ale už nežijící osobnosti; většinou tak nesou název po biblických starozákonních postavách (např. *Mojžíšova závěť*), protože vznikly v židovském prostředí v době mezi Starým zákonem a Novým zákonem, případně vznikly současně s novozákonními knihami (tedy v době přibližně 300 př. n. l. *pseudepi-
graf*

až 300 n. l.). Jde o rozsáhlou literaturu, vypravěčsky mnohdy velmi atraktivní, která pak v řadě jazykových verzí putovala literárními a kulturními dějinami Západu i Východu. Do češtiny byla některá pseudepigrafní díla přeložena už v období středověku, ve 14. a 15. století na základě latinských překladů (např. *Závěti dvanácti patriarchů*, *Život Adama a Evy*) a tyto překlady vycházely tiskem jako atraktivní lidová četba ještě v 18. století. Jedním z nejznámějších pseudepigrafních spisů jsou *Sibyliny věštby* (*Sibylinna proroctví*) – známe je však až z velmi pozdních opisů ze 14. až 16. století, kde už jsou součástí podobných, ovšem podstatně mladších, středověkých textových souborů! *Sibylinna proroctví* zůstávají (na rozdíl od *Života Adama a Evy*) oblíbenou četbou dodnes, stále vydávanou v různých úpravách a parafrázích.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podívejte se do katalogu některé z větších českých knihoven na název „Proroctví Sibylly“; jsem zvědav, kolik knižních titulů najdete.

Někdy se pojmy *apokryf* a *pseudepigraf* zaměňují, překrývají nebo používají libovolně; označení *pseudepigrafy* má užší význam. Někdy se místo něj užívá širší označení *starozákonní apokryfy*.

Pseudepigrafy i apokryfy jsou někdy myšlenkově i literárně zajímavými a poutavými texty; některé však mají literární hodnotu jen velmi nízkou. Všechny jsou ovšem cenné historicky. Apokryfní texty vznikaly (na rozdíl od pseudepigrafů) v křesťanském prostředí i později, nejen v období starověku, ale také ve středověku. Jak v pseudepigrafních, tak především v apokryfních spisech se přitom často kříží různé tradice; s něčím podobným se setkáme v kapitole pojednávající o příbězích ze známého souboru vyprávění *Tisíc a jedna noc*. Pseudepigrafní a apokryfní spisy známe zpravidla až z jejich opisů, často velmi pozdních, vzdálených od doby jejich předpokládaného vzniku, někdy máme k dispozici jen jejich mladší překlad. Proto se kolem jejich kontextového zařazení stále vrší mnoho otázek. Zpravidla představují nezávislé nebo doplňující ztvárnění tradic o Ježíšovi či jiných biblických postavách, případně usilují o to, aby se staly základem alternativního kánonu. To láká čtenáře i spisovatele. Z apokryfů dodnes těží bohatá esoterická literatura či bestselery, jako např. ty, které píše Dan Brown.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Všichni to známe: U jesliček, kde je položený Ježíšek, stojí vůl a oslík. V nočním chladu zahřívají nevíňátko svým dechem... Přicházejí také tři králové (mágoové) a klaní se

nemluvněti a nesou mu dary. Tradiční vánoční výjevy. Ale kde se o nich poprvé píše? Odkud se tyto obrazy vzaly? Prolistujeme čtyři evangelia, která pojednávají o Ježíšově narození, a hledáme tam onu scény. Nenajdeme ji. Motiv vola a osla, kteří stojí u jeslí s narozeným Ježíškem a které máme spojené s atmosférou vánoc, musíme hledat jinde: v jednom z tzv. apokryfních evangelií, v *Pseudo-Matoušově evangeliu* (to nemá nic společného s Matoušovým evangeliem, které tvoří kanonickou součást Nového zákona). Bylo proto důležité povědět si toho o apokryfní křesťanské literatuře víc. Mnohé informace, které považujeme za součást křesťanské tradice, totiž nemají původ v **kanonických** biblických spisech, ale v dílech **nekanonických**. Ta už dnes nečteme, neznáme je a církevní učení se o ně neopírá. Přešly však do obecného povědomí, proto tvoří – aniž jsme si toho vlastně vědomi – součást našich znalostí a představ. Zřetelně je to vidět na řadě děl výtvarného umění: na většině obrazů znázorňujících Ježíšovo narození spatříme právě vola a osla...

Uvedme si krátký úryvek ze dvou apokryfních evangelií, Pseudo-Tomášova evangelia dětství, které sice není literárně zvláště cenné, ale jinak patří k tomu nejpozoruhodnějšímu, co apokryfní literatura nabízí. Anonymní autor tohoto evangelia, které pochází nejspíš ze 4. stol., chce podle svých slov připomenout „co jako kluk i co velikého udělal náš Pán“. (Český překlad Petra Peňáze se snaží jazyk a styl originálu vhodně napodobit užitím hovorové, případně i obecné -- tedy nespisovné -- češtiny)

PSEUDO-TOMÁŠOVO EVANGELIUM DĚTSTVÍ

Tenhle Ježíš, když mu bylo jako klukovi pět let a přišla bouřka, tak si hrál u brodu přes potok a sváděl pramínky vody do rybníčků. A potom udělal, že ta voda byla najednou čistá, a to řekl jediné slovo.

Taky udělal bahýnko a z něj uplácal dvanáct vrabčáků, a ona byla sobota, když to udělal. Byla tam i spousta jiných kluků, co si s ním hráli.

A jeden Žid, když viděl, co dělá Ježíš v sobotu, jak si tak hraje, tak hned běžel a povídá jeho otci Josefovi: „Podívej se, ten tvůj kluk je tam u potůčku, a vzal si tam bláto a uplácal z něj dvanáct ptáčků, a nedodržíje tak sobotu!“

A Josef běžel na to místo, a když to viděl, křikl na něj: „Co to děláš v sobotu,“ říká, „když se to dělat nesmí?“ Jenže Ježíš zatleskal rukama a křikl na ty vrabčáky: „Tak zmizte!“ A ti vrabčáci vyletěli a s křikem zmizeli.

No a Židé, jak to viděli, tak se vylekali a běželi a vykládali starším ve vsi o tom, co viděli, že Ježíš udělal.

(*Novozákonní apokryfy 1. Neznámá evangelia*. Uspořádali Jan A. Dus a Petr Pokorný. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 275–276.)

Další úryvek pochází z *Pseudo-Matoušova evangelia*. To je velmi pozdní latinskou kompilací jiných dvou starších apokryfních evangelií. *Pseudo-Matoušovo evangelium* vzniklo v 8.–9. stol. a až do 15. století bylo neobyčejně rozšířené a populární (opírá se o ně i krásná staročeská veršovaná legenda ze začátku 14. stol.); některé jeho motivy přešly do lidové tradice a setkáváme se s nimi dodnes. Následující úryvek pochází ze 14. a 16. kapitoly *Pseudo-Matoušova evangelia*.

PSEUDO-MATOUŠOVO EVANGELIUM

Dva dny poté, co se Pán narodil, vyšla Maria z jeskyně, vešla do stáje a položila dítě do jeslí, a vůl a osel mu vzdali úctu.

...

Když uplynuly dva roky, přišli z východu do Jeruzaléma učenci a přinášeli veliké dary. Stále se Židů vyptávali: „Kde je ten král, co se vám narodil? Uviděli jsme totiž na východě jeho hvězdu a přišli jsme mu vzdát úctu.“

...

Jak šli, cestou se učencům ukázala hvězda a pohybovala se před nimi, jako by je vedla, dokud nepřišli tam, kde bylo dítě. Když učenci viděli hvězdu, zmocnila se jich veliká radost, a jak vešli do domu, našli malého Ježíše, jak sedí na matčině klíně. Tu ukázali své bohatství a obdarovali Marii a Josefa skvělými dary. Dítěti samému věnoval každý po jednom zlatáku. Potom obětoval jeden zlato, druhý kadidlo a třetí myrhu.

(*Novozákonní apokryfy 1. Neznámá evangelia*. Uspořádali Jan A. Dus a Petr Pokorný. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 299–300.)

Slovo *apokryf* se užívá i v nebiblickém významu. V obecném smyslu znamená *podvrh*, *padělek*; v literární vědě se *apokryfem* rozumí literární útvar (nebo přímo beletristický žánr), který tematicky využívá obecně známého příběhu, motivu či postavy, ale konfrontuje je s překvapivým, aktualizovaným až subverzním výkladem či náhledem. Klasickým příkladem jsou některé krátké prózy Karla Čapka. Čapek vydal roku 1932 knižní soubor *Apokryfy* obsahující pět povídek s biblickými náměty (látku bral převážně z evangelií); doplněný soubor, obsahující jeho krátké apokryfní prózy z let 1920–1938, pak vyšel až posmrtně jako *Kniha apokryfů* (1945) a zahrnuje například témata z řecké

i římské antiky či světové literatury (Hamlet, princ dánský; Zpověď Dona Juana; Romeo a Julie). A existují pochopitelně i apokryfy filmové, jako je např. *Život Briana* (1979, jehož scénář napsala skupina Monty Python).

OTÁZKY

1. Co jsou to *agrafa*?
 2. Od které doby se liší náhled katolické církve a evangelické církve na to, co tvoří obsah (skladbu) bible?
 3. Co rozumíme slovním spojením biblický kánon?
 4. Odkud se vzal známý vánoční motiv osla a býka u Ježíškových jesliček?
 5. Jakým slovem označujeme řecký překlad Starého zákona, ke kterému došlo zhruba ve 3.–2. stol. př. n. l.: a) Septuaginta, b) Vulgata, c) Heptameron, d) Tanak.
 6. Co znamená řecké slovo *apokryfos*? A) posvátný, B) lidový, C) zakázaný, D) skrytý, utajovaný.
 7. Mezi západní a východní církví došlo v roce 1054 k velkému... A) nepřátelství, B) boji, C) sbratření, D) schizmatu.
-

SHRNUTÍ KAPITOLY

Bible je souborem knih, které vznikly v různých dobách v průběhu přibližně patnácti staletí v různých historických kontextech; bible tedy vlastně představuje jakousi malou knihovnu.

Slovo apokryf (řec. „něco skrytého“) označovalo a označuje v protestantském prostředí knihy, které nejsou součástí hebrejského Starého zákona (kterému říkáme odborně Tanak), neuvžívají se tedy ani při bohoslužbě, ani k výkladům, ani při studiu; naopak v katolickém a pravoslavném prostředí se užívají (v katolickém prostředí se označují jako deuterokanonické = řec. zařazené do širšího kánonu). Ovšem k oddělení apokryfních knih od ostatních textů (knih) Starého zákona došlo až s obdobím velké evropské reformace (spojené se jménem M. Luthera) v 16. století, kdežto ještě o století dříve Jan Hus považoval tyto apokryfy (viz výše Případová studie na s. 19) za zcela samozřejmou, plnocennou součást bible, a opíral o ně i svoji teologickou argumentaci.

Termín *apokryf* se užívá i v širším smyslu. Označuje starověké a středověké spisy, které obsahově a formálně napodobují texty Starého a Nového zákona, ale které podle úsudku církve nejsou obsahově věrohodné a do závazné sbírky bohoslužebných textů –

biblického kánonu – přijaty nebyly; jejich význam je historický, kulturní a literární, nikoli věroučný.

Mimo oblast biblického kánonu pak rozumíme apokryfem buď jakýkoli psaný podvrh, nebo úžeji literární útvar využívající tematicky motivu, který je ve všeobecném povědomí, ale konfrontující jeho původní význam s novým výkladem.

ODPOVĚDI

1. Agrafo jsou **výroky připisované Ježíšovi**, jež však nejsou zaznamenány v kanonických evangeliích (Matoušově, Markově, Lukášově a Janově).
 2. Od doby tzv. velké, luterské (Martin Luther) reformace, tj. **zhruba poloviny 16. století**, kdy došlo ke vzniku protestantské (evangelické) církve.
 3. Biblický kánon je **závazný soubor knih (textů), které tvoří bibli**. (Přitom je důležité uvědomit si, že největší křesťanské církve – katolická, evangelická a pravoslavná – se zcela neshodují v tom, co do tohoto kánonu patří.)
 4. Vánoční motiv osla a býka u Ježíškových jesliček pochází z apokryfního *Pseudo-Matoušova evangelia*.
 5. a.
 6. D.
 7. D.
-